

Beata J. Kowalczyk
Uniwersytet Gdański

STAN FAKTYCZNY CZY PRAWNY? – CZYLI O NATURZE POSIADANIA RAZ JESZCZE

Tematyka natury posiadania powraca w pracach naukowych jak bumerang. Nie powinno to dziwić nikogo ze względu na fakt, że prawne ujęcie tej instytucji od dawna należy do problemów szczególnie trudnych i kontrowersyjnych. Stąd być może skłonność przedstawicieli doktryny do podejmowania tego zagadnienia. Trudności, jakie napotykali w trakcie swoich badań, prawdopodobnie skłaniały ich do dalszych, bardziej wnikliwych analiz posiadania. Poczynając od przełomowego dla tej instytucji traktatu Savigny'ego *Das Recht des Besitzes*, któremu sprzeciwił się Ihering w rozprawie *Über den Grund des Besitzschutzes*, rozpoczęły się spory i wątpliwości wobec posiadania, jak się okazuje będące do dziś dnia aktualne. Już najwięksi romanisci jak Bonfante¹ czy Volterra² zaliczali posiadanie do najbardziej spornych pojęć prawnych, a badania nad jego genezą i próby rekonstrukcji jego rzymskiej koncepcji – do najtrudniejszych problemów naukowych³.

Spór w doktrynie o to, czy posiadanie jest stanem faktycznym, czy prawem trwa od czasów postglosatorów. Szczególnie wydatnie można go zaobserwować w literaturze niemieckiej XIX w., zwłaszcza w pracach dwóch wymienionych przedstawicieli doktryny, tj. Savign'ego i Iheringa. Według pierwszego posiadanie było zwykłym stanem faktycznym, wywołującym skutki prawne określane mianem *ius possessionis*, drugi z kolei uznawał posiadanie za czyste prawo podmiotowe. Twierdzenie Savign'ego znajduje wielu zwolenników⁴, do grona których należy zaliczyć m.in. Prof. Witolda Czachórskiego oraz autorkę niniejszej pracy.

Witold Czachórski jasno wskazuje, że posiadanie i prawo podmiotowe muszą być traktowane rozłącznie i mogą podlegać odrębnej ochronie prawnej⁵. Podobne stanowisko odzwierciedlają także poglądy większości przedstawicieli

¹ P. Bonfante, *Corso di diritto Romano*, III Milano 1972, s. 170.

² E. Volterra, *Instituzioni di diritto privato romano*, Roma 1972, s. 389.

³ Por.: W. Rozwadowski, *Posiadanie w prawie polskim na tle prawa rzymskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1989, t. XLI, z. 2, s. 18.

⁴ Podobnie: W. Rozwadowski, *Posiadanie w prawie polskim...*, s. 20; F. Zoll, *Prawo cywilne w zarysie*, t. II, z. 1, Kraków 1947, s. 27; W. Czachórski, *Wybór prac*, Warszawa 2015, s. 365 i n.

⁵ W. Czachórski, *Wybór prac...*, s. 365.

jurysprudencji rzymskiej, którzy posiadanie uznawali za instytucję poprzedzającą ukształtowanie się prawa podmiotowego, jakim jest własność, obejmującym uprawnienie do posiadania⁶.

Pogląd, jakoby rozstrzygnięcie wątpliwości w zakresie charakteru posiadania nie miało znaczenia praktycznego, reprezentowany przez W. Czachórskiego⁷ i Z. K. Nowakowskiego, nie wydaje się jednak przekonujący, chociażby dlatego, że zaliczenie go do praw podmiotowych rozstrzygnęłoby wiele dyskusyjnych kwestii, jak dziedziczność posiadania, występowania posiadania zgodnego z prawem i bezprawnego czy też będącego przesłanką do zasiedzenia, skoro to ostatnie ma na celu uzgodnienie stanu faktycznego ze stanem prawnym. Jeśli zatem uznamy posiadanie za prawo podmiotowe, czyli zgodne z prawem, to nie może ono prowadzić do nabycia własności. Kwestia zasiedzenia zostanie podniesiona w trakcie dalszych rozważań.

Warto odnieść się także do rodzajów posiadania, ponieważ poczynając od samej terminologii, jaką posługiwali się prawnicy rzymscy i posługują się przedstawiciele współczesnej doktryny cywilistycznej do określenia różnych postaci posiadania, widać wyraźnie duże rozproszenie poglądów. Już starożytni rzymianie dostrzegali różnice między poszczególnymi rodzajami tego władztwa faktycznego, których źródłem były podobnie jak obecnie okoliczności, w których nastąpiło objęcie rzeczy we władanie faktyczne oraz ocena woli przejawianej przy spełnianiu tego władztwa. Stąd też wyróżniano *possessio naturalis*, czyli detencję, *possessio civilis*, *possessio iusta*, *iniusta* albo *vitiosa* czy posiadanie prekaryjne⁸.

W polskim prawodawstwie, poczynając od dekretu prawo rzeczowe z 1946 r., wzorując się na rromańskiej koncepcji posiadania, wyróżniono posiadanie rzeczy i posiadanie prawa⁹, gdzie posiadacz rzeczy władał nią *suo nomine*, natomiast posiadacz prawa *alieno nomine*, a więc pozostawał tylko jej dzierżycielem. Innym, nieuwzględnionym przez polskiego legislatora w żadnym akcie prawnym podziałem, jest wywodzący się, tym razem z teorii germańskiej, podział na posiadanie pośrednie i bezpośrednie. W obecnie obowiązującym kodeksie cywilnym z 1964 r. wyróżniono natomiast, wzorując się na szwajcarskiej regulacji z 1907 r.¹⁰, posiadanie samoistne i posiadanie zależne. Dokonana przez polskiego ustawodawcę zmiana nomenklatury jest utożsamiana w doktrynie z odrzuceniem tradycyjnej rromańskiej teorii posiadania, a tym samym ze zmianą postrzegania tej instytucji¹¹. Transformacja ta stanowiła zwrot ku germańskiej wizji posiadania,

⁶ W. Rozwadowski, *Posiadanie w prawie polskim...*, s. 22.

⁷ W. Czachórski, *Wybór prac...*, s. 366; Z. K. Nowakowski, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1980, s. 232.

⁸ W. W. Buckland, *The Main Institutions of Roman Private Law*, Cambridge 1931, s. 105.

⁹ Artykuł 297 dekretu z dnia 11 października 1946 r. prawo rzeczowe (Dz.U. z 1946 r., nr 57, poz. 319).

¹⁰ W kodeksie szwajcarskim wyróżniono posiadanie samodzielne i niesamodzielne, które nie stanowi zaprzeczenia podziału na posiadanie prawa i posiadanie rzeczy.

¹¹ W. Rozwadowski, *Posiadanie w prawie polskim...*, s. 30.

wzorowanej na Gewere¹². W niniejszej teorii uznaje się ścisłą zależność między posiadaniem zależnym i samoistnym, zgodnie z którą istnienie tego pierwszego nie jest co do zasady możliwe bez wcześniejszego zaistnienia drugiej z wymienionych form posiadania.

Przyjęcie germańskiej teorii nie zaprzecza jednak całkowicie teorii romańskiej, skoro aktualne pozostają wywodzące się z niej elementy składowe posiadania – obiektywny, tj. władztwo faktyczne określane jako *corpus*¹³, i subiektywny, tj. wola wewnętrzna, czyli *animus*. Elementy te wydają się mieć jednak inne znaczenie na gruncie współczesnej regulacji posiadania. W teorii romańskiej element subiektywny stanowił podstawowe i jedyne kryterium odróżniające posiadacza od zwykłego dzierżyciela, natomiast obecnie, jak wskazuje K. Zaradkiewicz, posiadanie samoistne nie powinno być utożsamiane za każdym razem z posiadaniem rzeczy (właścicielskim), ponieważ może mieć ono także charakter zależny. Jako przykład wskazuje właściciela budynków wzniesionych na gruncie oddanym w użytkowanie wieczyste, który, jego zdaniem, jest zależnym posiadaczem rzeczy, gdyż posiadanie przez niego budynków jest zależne od istnienia posiadania właściciela gruntów, które ma charakter samoistny. Przy ocenie tego poglądu należy odnieść się do uchwały SN z dnia 28 marca 2014 r. (III CZP 8/14), w której Sąd Najwyższy stwierdził, że w świetle art. 336 k.c. cech samoistności nie ma władztwo nad nieruchomością wykonywane w zakresie treści innego prawa niż prawo własności, choćby było wykonywane przez posiadacza z zamiarem władania prawem dla siebie. Posiadacz zależny włada rzeczą w zakresie innego prawa niż własność, z którym łączy się określone władztwo nad cudzą rzeczą. Mimo że posiadanie przez użytkownika wieczystego zarówno gruntu, jak i budynków jest bliskie posiadaniu właścicielskiemu, to świadczenia rocznych opłat na rzecz właściciela oraz korzystanie z gruntu w sposób określony w umowie świadczą o wykonywaniu posiadania w ramach innego prawa niż prawo własności.

W przywołanej uchwale Sąd Najwyższy podkreślił także znaczenie elementów składowych posiadania, stwierdzając, że stan faktyczny dotyczący określonego sposobu korzystania z rzeczy należy kwalifikować jako posiadanie na podstawie elementu fizycznego (*corpus*) oraz elementu psychicznego (*animus*). Uznanie określonego władztwa faktycznego nad rzeczą za posiadanie samoistne, odpowiadające treści prawa własności, jest zależne od tego, czy władztwo to jest sprawowane przez określony podmiot w jego własnym imieniu (*animus rem sibi habendi*). Czynnikiem woli (*animus*) pozwala odróżnić posiadanie samoistne od posiadania zależnego, ale rzeczywistą wolę posiadacza, która decyduje o charakterze samego posiadania ustala się na podstawie zmanifestowanych na zewnątrz prze-

¹² Pierwotnie uważano to za akt przeniesienia na nabywcę władzy nad rzeczą przez jej dotychczasowego posiadacza. Por.: K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1966, s. 113.

¹³ W źródłach występuje jedynie pojęcie *corpore*. Zob.: W. Rozwadowski, *Posiadanie w prawie polskim...*, s. 26.

jawów władania rzeczą¹⁴. Dlatego też nie wydaje się trafny pogląd, jakoby między posiadaniem samoistnym a posiadaniem zależnym nie było ścisłego rozdziału i że nie powinny one być utożsamiane odpowiednio z władztwem w ramach prawa własności i władztwem w ramach innych praw podmiotowych, skoro w świetle tego orzeczenia czynnikiem stanowiącym o tym z jakim posiadaniem mamy do czynienia jest przede wszystkim zmanifestowany *animus* władającego. W świetle tej teorii teza K. Zaradkiewicza, że posiadanie zależne prawa, w chwili wygaśnięcia posiadania samoistnego, od którego istnienia to pierwsze zależy, przekształca się automatycznie w posiadanie samoistne – nie wydaje się słuszna. Sam bowiem fakt, że dane posiadanie pozostaje niezależne od jakiegokolwiek innego posiadania nie wydaje się uzasadniać niezależnego od posiadacza przekształcenia jego woli z *animus rem alieni habendi* w *animus rem sibi habendi*. Odwołując się do przywołanej uchwały SN, do takiej zmiany potrzeba świadomej zmiany wewnętrznej woli posiadacza oraz zmanifestowania jej na zewnątrz.

Zatrzymując się jeszcze przy kwestii woli posiadania, nie można zgodzić się także z twierdzeniem, jakoby w ramach rromańskiej teorii posiadania prawa i posiadania rzeczy zmiana elementu woli była możliwa, natomiast w świetle obecnej regulacji posiadacz zależny nie może zmienić samodzielnie swojego charakteru posiadania na samoistny. Pogląd taki stoi w opozycji nie tylko do obowiązującej w prawie rromańskim zasady *nemo sibi ipse causam possessionis mutare potest*¹⁵, która z kolei nie znajduje zastosowania w prawie polskim, ale także do przywołanej wyżej uchwały Sądu Najwyższego. W uchwale tej Sąd jasno wskazał, że posiadacz zależny może samodzielnie zmienić swój charakter posiadania. Konieczne jest jednocześnie zmanifestowanie tej zmiany w sposób widoczny dla otoczenia. Zgodnie bowiem z orzecznictwem Sądu Najwyższego przekształcenie posiadania zależnego w posiadanie samoistne, jakkolwiek możliwe, wymaga uzewnętrznienia woli właścicielskiego władania w sposób pewny¹⁶.

Na gruncie kodeksowej regulacji występują także przypadki, w których o charakterze władztwa decyduje element obiektywny, czyli norma prawna, na podstawie której władztwo to jest wykonywane, co skutkuje możliwością występowania posiadacza samoistnego w roli dzierżyciela. Przykładowo, jeśli użytkownik odda właścicielowi użytkowaną rzecz w najem, to ten ostatni, będąc posiadaczem samoistnym, staje się jednocześnie posiadaczem zależnym własnej rzeczy, a jeśli otrzyma swoją rzecz tylko na przechowanie, to wystąpi w roli dzierżyciela¹⁷.

Wracając do kwestii tytułowej, należy się zgodzić, że posiadanie z całą pewnością jest instytucją prawną, istnieje bowiem zespół norm prawnych, które regu-

¹⁴ Por. postanowienie Sądu Najwyższego: z 1 kwietnia 2011 r., III CSK 184/10, LEX nr 863394; z 5 września 2008 r., I CSK 54/08, LEX nr 457865.

¹⁵ Nikt nie może sam sobie zmienić podstawy posiadania.

¹⁶ Por.: wyrok Sądu Najwyższego z 17 kwietnia 1997 r., I CKU 32/97, LEX nr 863071; postanowienie Sądu Najwyższego z 12 marca 1971 r., III CRN 516/70, OSP 1971, nr 11.

¹⁷ W. Rozwadowski, *Posiadanie w prawie polskim...*, s. 30

lują jej funkcjonowanie¹⁸. Sam jednak fakt występowania regulacji prawnych nie wydaje się wystarczającym uzasadnieniem twierdzenia, że jest to stan prawny, który bez tych regulacji by nie istniał. Zarówno w doktrynie cywilistycznej, jak i w orzecznictwie panuje powszechny, według autorki, słuszny pogląd, że posiadanie jest stanem faktycznym, z którym prawo cywilne łączy skutki prawne. Najczęściej jest ono związane z prawem podmiotowym, ale może występować niezależnie od istnienia prawa bądź też może być sprzeczne z prawem, np. gdy władzę tę wykonuje złodziej lub osoba, która bez żadnego tytułu prawnego wchodzi we władanie cudzej nieruchomości. Władanie takiej osoby, o ile charakteryzuje się pewnymi cechami, może prowadzić do nabycia prawa własności na skutek zasiedzenia. Gdyby uznać, że posiadanie jest stanem prawnym, to funkcjonowanie zasiedzenia w systemie prawa byłoby nieuzasadnione, ponieważ zostało ono wprowadzone właśnie w celu zapewnienia prawnego usankcjonowania długotrwałych stosunków faktycznych. Z założeniem, że posiadanie jest stanem prawnym, wiązałyby się konieczność jego każdorazowego uzasadnienia, które powinno wynikać z prawa podmiotowego przysługującego posiadaczowi. Osoba natomiast dążąca do nabycia prawa w drodze zasiedzenia musi posiadać samoistnie w oderwaniu od tego prawa, co świadczy o faktycznym, a nie prawnym władztwie posiadacza.

Konkludując, warto zaznaczyć, że ustawodawca polski poprzez nowelizację posiadania w kodeksie cywilnym stworzył dziwne zestawienie elementów romanistycznych, tj. *corpus* i *animus*, oraz germańskich, wyróżniając posiadanie samoistne i zależne, które wzbudzały i prawdopodobnie nadal będą wzbudzać wątpliwości. W tych okolicznościach wszelkie konstruktywne dyskusje przedstawicieli nauki prawa należy uznać nie tylko za wartościowe, ale i pożądane, mające istotne znaczenie dla dbałości o czystość teoretycznych konstrukcji prawnych.

FACTUAL STATE OR LEGAL STATE? – ONE MORE TIME ABOUT THE NATURE OF POSSESSION

Summary

Title issue that will be discussed in this article is a dispute, which began during the postglossators, as to the nature of possession, it means whether it is a legal state or fact. In its resolution doesn't help a multiplicity of types of possession, which at least six were distinguished by the ancient Romans. Polish legislator continues this trend, because now in Polish law occur, modeled on the roman tradition, possession of things and possession of law, and modeled on the concept of Germanic possession spontaneous and possession dependent. From the roman theory derive contemporary elements of possession, however,

¹⁸ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/instytucja-prawna;4008535.html> (30.10.2015).

have a different meaning. Today very important role is played by factor of will (*animus*), which allows distinguish autonomous possession from a dependent possession. This is confirmed in the jurisprudence of the Polish Supreme Court, which confirms that, in contrary to Roman law, under Polish law it is possible to transform dependent possession in to spontaneous possession, just by having the will clearly disclosed. Exceptionally there are also situations where about the character decides objective element, ie. The rule of law, with the result that spontaneous possessor may act as a wielder. Possession is certainly a legal institution, but it does not justify the statement that it is a legal state that without legislation would not exist. The author strongly inclined to consider that possession is the factual state, because its recognition as a legal state would make unjustified functioning of acquisitive prescription, which has been introduced precisely in order to ensure legal acceptance of long-term relations of fact.

BIBLIOGRAFIA

Źródła literackie

- Bonfante P., *Corso di diritto Romano*, III Milano 1972
Buckland W. W., *The Main Institutions of Roman Private Law*, Cambridge 1931
Czachórski W., *Wybór prac*, Warszawa 2015
Nowalkowski Z. K., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1980
Rozwadowski W., *Posiadanie w prawie polskim na tle prawa rzymskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1989, t. XLI, z. 2
Sójka-Zielińska K., *Historia prawa*, Warszawa 1966
Volterra E., *Instituzioni di diritto privato romano*, Roma 1972
Zoll F., *Prawo cywilne w zarysie*, t. II, z. 1, Kraków 1947

Pozostałe źródła

- Dekret z dnia 11 października 1946 r. prawo rzeczowe (Dz.U. z 1946 r., nr 57, poz. 319)
Postanowienie Sądu Najwyższego z 1 kwietnia 2011 r., III CSK 184/10, LEX nr 863394
Postanowienie Sądu Najwyższego z 5 września 2008 r., I CSK 54/08, LEX nr 457865
Postanowienie Sądu Najwyższego z 12 marca 1971 r., III CRN 516/70, OSP 1971, nr 11
Wyrok Sądu Najwyższego z 17 kwietnia 1997 r., I CKU 32/97, LEX nr 863071
<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/institucja-prawna;4008535.html> (30.10.2015)

KEYWORDS

factual state, legal state, types of possession, roman theory, german theory

SŁOWA KLUCZOWE

posiadanie jako stan faktyczny, posiadanie jako stan prawny, rodzaje posiadania, teoria romańska, teoria germańska